

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Цветана Христова Ралева

за дисертационния труд на **Елена Кирилова Раденкова**

„Игровые трансформации паремий и прецедентных высказываний в заголовках российских печатных СМИ”/„Игрови трансформации на паремии и прецедентни изказвания в заглавията в руските печатни медии”, представен за присъждане на образователната и научна степен „доктор”

в професионално направление

2.1. Филология: Славянски езици (Съвременен руски език. Фразеология)

Информация за кандидата

Елена Кирилова Раденкова е преподавател в катедра „Руски език” на Софийския университет „Св. Кл. Охридски”. Вече 30 години. Води занятия в специалност „Руска филология” – по практически руски език и устен превод (за студентите от преводаческия профил). През април 2016 г. беше зачислена като докторант на самостоятелна подготовка към катедра „Руски език” на СУ с научен ръководител доц. д-р Силвия Петкова. В кратки срокове дисертантката успя успешно да премине задължителното обучение в докторантското училище към Факултета по славянски филологии, да положи необходимите изпити и да завърши дисертацията си.

Информация за дисертацията

През последните три десетилетия езиковата игра става все по-забележим феномен в руския език. Респективно научният интерес към този феномен расте. Съществува вече доста богата литература по въпроса, включително и върху езиковата игра в руската публицистика, където явлението се откроява особено ярко. Авторът на представеното дисертационно изследване Елена Раденкова съсредоточава вниманието си върху езиковата игра в заглавията на публицистичните текстове, наблюдавана в паремии и прецедентните изказвания. Обектът на изследването е очертан достатъчно конкретно и така трудът веднага дава заявка да заеме една недостатъчно осветена ниша в разглежданата проблематика.

Дисертацията е написана на руски език. Съдържа 258 стр. + 2 приложения с общ обем 9 стр. Реално обемът на труда е 270 с. (съдържанието също не е номерирано). Състои се от **увод, три глави, заключение, списък на условните (използваните) съкращения, литература, списък на лексикографските източници, списък на използваните източници и 2 приложения**. Текстът е построен ясно и логично с пълно следване на избраната класификационна схема. Всяка глава завършва със заключение, синтезиращо наблюденията и изводите в нея.

В Увода (Введение, с. 1-3) се посочва, че езикът на руските средства за масова информация (СМИ) през последните десетилетия е разчупил шаблоните и е станал оценъчно-експресивен. И тъй като заглавието има основна роля в „семантичната сегментация на комуникативното пространство в печатните СМИ” (с. 1), то (заглавието) също разчупва шаблона, като все по-често това става чрез игрови трансформации на фразеологично ниво. Тези динамични процеси са предизвикали интереса на дисертантката към избраната тема.

Обект на изследването са заглавията на статии в руски печатни СМИ, които съдържат разнообразни авторски трансформации на пословици, поговорки и прецедентни изказвания (с. 1). Тук би трябвало да се уточни, че в дисертацията се разглеждат само ФЕ, оформени като изречения – това става ясно едва на с. 19.

Материалът е актуален и репрезентативен. Той е ексцерпиран от 14 популярни руски печатни медии (*Независимая газета, Московский комсомолец, Российская газета, Коммерсантъ, Аргументы и факты, Комсомольская правда* и др.) в техните течения от януари 2014 до декември 2015г., т.е. за срок от 2 години. Картотеката, съставена по метода на тоталната ексцерпция, съдържа над 600 заглавия и подзаглавия. От тях в дисертацията се анализират 360 фиксации, представящи всички видове наблюдавани в ексцерпирания корпус трансформации. Елиминирането на останалата част от събрания материал (ок. 250 единици) е мотивирано от авторката с факта, че те биха разширили прекомерно обема на дисертацията и, което е по-важното, те „в своем подавляющем большинстве” (с.3) съдържат един и същ тип трансформация – контекстуално-ситуативна замяна на компонентите, който се оказва най-продуктивен и е представен в изследването с достатъчен брой примери.

В Увода се формулира целта и произтичащите от нея задачи на изследването, посочват се използваните методи, определят се актуалността, приносния характер, теоретичното и практическо значение на работата. Целта е „проанализировать структурно-семантические типы трансформаций паремий и прецедентных высказываний в заголовках современных СМИ с учетом тех новых аспектов содержания высказывания, которые вытекают из произведенных изменений в исходном фразеологическом выражении” (с.2). Изпълнението на целта се предвижда чрез решаване на 7 задачи, сформулирани ясно и представени в тяхната логична връзка (с. 2-3).

В самостоятелен абзац в Увода са посочени основните използвани изследователски методи (с.3), като се казва, че „основным методологическим принципом, реализуемым в диссертации, является принцип комплексного исследования единиц языка в условиях их употребления в письменной форме речи” (с.3). Комплексният подход действително е най-подходящият и още по-важно е, че той действително се прилага в работата. Езиковият анализ е направен с привличане на широк контекст (съдържанието на самите статии, чиито заглавия се проучват), позволяващ правилната оценка на семантиката на направените трансформации.

В Увода се отбелязват също новаторството в дисертацията, нейното теоретично и практическо значение. Споделям изказаните от авторката оценки – работата действително има посочените приноси. Най-общо казано ценността ѝ е в това, че: 1) представлява подробно, систематично и всестранно описание на игровите трансформации на паремиите и прецедентните изказвания в заглавията на съвременните руски печатни СМИ; 2) предлага нова, самостоятелна класификация на типовете трансформации; 3) интерпретира в детайли новите аспекти в съдържанието на изказването, които са резултат от взаимодействието на стандарта и неговото нарушаване; 4) разкрива различия във функционирането в ролята на заглавия на игровите трансформации на паремиите от една страна и на прецедентните изказвания – от друга. Важно е, че изследването може да намери приложение в практиката, особено в преподаването на руски език като чужд, като чрез връзката с актуалните събития на деня направи поднасянето на руската фразеология по-атрактивно.

Глава I е озаглавена „*Теоретические основы изучения трансформаций фразеологических выражений в целях языковой игры*” (с. 4-54). Тя представя теоретичната база на изследването. В нея са представени подробно и с цялата им дискуссионност основните понятия и термини, използвани в дисертацията: *езикова игра, заглавие в печатните медии, фразеологизъм, паремия, пословица, поговорка, прецедентно изказване* (отделено на фона на *прецедентен текст, ситуация* и т.н.), *трансформация, трансформ.* Е. Раденкова показва отлична ориентация в терминологията, познаване на различните гледни точки, вникване в детайлите на разпространените в науката формулировки. Важно е да подчертая, че излагането на различни мнения не е самоцелно, а е обвързано с подхода на авторката към един или друг въпрос, мотивира неин конкретен избор или решение.

Главата е обширна. Ще се спра само на някои моменти в нея, които смятам за основни.

Достатъчно изчерпателно дисертантката е представила въпроса за езиковата игра – нейната същност, функции, разпространение. Тя се опира главно на определението на Т.А.Гридина, един от най-авторитетните изследователи на феномена, според което езиковата игра е „вид адогматическото речево поведение, основан на преднамеренно нарушение на езиковия канон и откриваващ творчески потенциал личности в реализации системно заданных возможностей” (с.8 – Гридина 1996: 240).

Е. Раденкова споделя по-широкия поглед върху фразеологизма като езиков феномен и на тази основа разглежда паремиите (пословиците и поговорките) и прецедентните изказвания като фразеологични изрази (по Н.М. Шански).

Напълно заслужено доста място в гл. I е отделено на изследването на трансформациите на паремиите и прецедентните изказвания (ПИ). Раздел 1.6., в който това се прави (с.40-55) съдържа преглед на литературата по темата на дисертацията (разглеждат се различните подходи към трансформациите и различните типове трансформации, определени от учените досега) и излагане на собствения подход на авторката към анализирания материал. Изхождайки от досегашните наблюдения върху

трансформациите на паремии и ПИ в езика на масмедиите, Е.Раденкова стига до извода, че няма съществени разлики между типовете игрови трансформации при едните и при другите и създава своя, обобщена класификация с 4 типа трансформации, в чиято основа лежат критерии от формално и съдържателно естество: „тип. 1. Трансформации, затрагивающие лексико-семантический состав ФВ”, тип 2. „Трансформации, заключающиеся в общей перестройке структуры ФВ”, тип 3. „Коммуникативно-синтаксические трансформации ФВ”, тип 4. „Комплексные трансформации ФВ” (с. 54-55). Класификацията е детайлна, включва подтипове и видове. Трансформите – резултат на повече от една трансформация са обособени в отделна група, което, освен че чисто методологически облекчава подхода към тях, обръща внимание и на самото явление – множественост на извършваните промени.

Класификацията и използваната терминология са представена с голяма прецизност. Симптоматични в това отношение са например разграничението в семантиката на *трансформация* и *трансформ* (с.41: *трансформацията* е процес и резултат, *трансформът* – само резултат от езиковата игра) или бележката под линия на с.41, че т. *трансформ* се среща в две форми – от м.р. (*трансформ*) и от ж.р. (*трансформа*).

Втора и трета глава представляват сърцевината на работата и съвсем правилно в количествено отношение те заемат основната част от нея – 180 страници. Главите са структурирани в съответствие с изработената от Е. Раденкова класификация. В тях еднообразно са представени структурно-семантичните типове и подтипове игрови трансформации съответно на паремииите – гл. II (с. 55-136) и на прецедентните изказвания – гл. III (с. 137-234).

Представени и анализирани са 150 трансформации на паремии и 210 трансформации на прецедентни изказвания. (Продължавам да смятам, че е по-правилно на с. 228 да се каже, че са анализирани 210 трансформации на ПИ, а не „210 трансформированных ПВ”, което според мен означава изходни ПИ). Прави много добро впечатление фактът, че авторката се е старала стриктно да спазва възприетата класификационна схема, да излага еднотипно материала, ясно да разграничава своите примери от тези, взети от публикувани вече трудове. Така изложението има ясен, коректен и последователен характер, към който като положителна черта мога да добавя и добрия авторски стил, допринасящ също за добрата четивност и лесното възприемане на текста. В рамките на всеки вид трансформация отделно се разглеждат примерите от заглавията с информационен характер (тип) и тези с оценъчен характер (тип). Примерите сами по себе си са много интересни. Те са отделени графично напълно коректно и лесно се откриват в текста.

Прецизността на Е. Раденкова в подхода към материала и използването на термините се забелязва и тук. Това се вижда например в параграфа за замяна на словоформи, където специално се обяснява, че според възприетата от авторката интерпретация деминутивът е форма на основната лексема (т.е. *дождь* и *дождичек* са форми на една лексема), както и някои възвратни и съответните им невъзвратни глаголи (*катать* – *кататься*) са форми на една и съща дума (с. 97). Тези въпроси са дискуссионни,

но всеки автор има право на становище по тях, достатъчно е да го изрази ясно, както това е направено в случая.

И двете глави завършват с изводи, които са подробни, действително резюмират наблюденията, разгърнати в текста, и са представени атрактивно, с цветни графики.

Заключението на рецензирания труд (с. 235 - 240) съдържа обобщение на резултатите от изследването. Те са убедителни, защото са аргументирани с цифрови показатели (бройки и проценти), защото зад тях стои цялото изложение на дисертацията, т.е. не създават усещането, че са измислени, взети от някъде и защото Е. Раденкова предлага логично обяснение за всеки от кардиналните изводи. Обобщени са резултатите по всички, поставени в началото на дисертацията задачи. Така кръгът се затваря и дисертацията получава напълно завършен вид.

А самите резултати са много любопитни. Ето някои от тях. Най-разпространени и при паремииите, и при ПИ се оказват трансформациите, не променящи броя на компонентите на фразеологичната единица (ФЕ) – *замяната от различен тип и промяната в семантиката* (семантически сдвиг) (с. 235). Независимо от общата хармония между двете изследвани групи, вътре в детайлните прояви на този тип трансформации, в неговите видове се наблюдават разлики при едната и другата група. Например замяната на ниво словоформи е много по-честа при ПИ, отколкото при паремииите, което правилно се обяснява от авторката с по-ниската степен на фиксираност/устойчивост на тяхната структура в сравнение с тази на паремииите (с. 236). Три пъти по-честа при ПИ е и семантичната промяна, когато тя е единствена, не в комбинация с друга трансформация (пак там). Анализът показва също, че наблюдаваните трансформации са довели в повечето случаи до създаването на заглавия от оценъчен, а не от информационен тип, като при това в над 60% от оценъчните заглавия в двете групи ФЕ оценката е негативна (с. 238). Като основен източник на ПИ се проявява художествената литература и най-вече поезията (с. 239).

Литературата (с.242-254) е обширна, съдържа 198 заглавия на различни езици и включва основните трудове в областта на езиковата игра и по-конкретно играта в медийните текстове. Приведените в списъка трудове наистина присъстват в изложението, умело втъкани в него. Отделно е оформен списък с използваните лексикографски източници – 45 на брой (с. 255-257), както и списък на медиите – източник на материала за дисертацията (с.258).

Към работата са добавени две много информативни **приложения**: Приложение 1. *Структурно-семантическите типове игровых трансформаций паремий в газетных заголовках* (с. 258 – 261) и Приложение 2. *Структурно-семантическите типове игровых трансформаций прецедентных высказываний* (с.262 – 266). Те представляват таблици, в които е дадена цялата информация за всеки анализиран в работата пример – източник, трансформ, изходна ФЕ, характер на заглавието (информативен / оценъчен), тип приложена трансформация/трансформации. Постигнато е максимално онагледяване на изследвания материал.

Информация за автореферата и публикациите на авторката

Авторефератът е направен според изискванията, на български език. Има обем от 54 стр. (реално 57). Включва: *съдържанието* на дисертацията (намирам това за важно), *Обща характеристика на дисертационния труд* (това е всъщност уводът на дисертацията), *Основно съдържание на дисертацията* (тук са предадени в сбита форма основните и най-важни моменти в първа, втора и трета глава на дисертацията, както и от нейното заключение), *Списък на приетите съкращения*, *Литература, цитирана в автореферата*, *Справка за основните приноси в дисертационния труд* и *Списък на научните публикации* на Е. Раденкова по темата на дисертацията. Авторефератът напълно отговаря на текста на дисертацията. Посочените приноси не предизвикват възражения. Списъкът на публикациите по темата на дисертацията съдържа 4 заглавия (3 от тях под печат). Той би бил, предполагам, по-дълъг, ако авторът не трябваше да се вмести в краткия срок за написването на дисертацията си. Струва ми се, че трябва да не оставяме без внимание факта, че Е. Раденкова има около 30 други публикации по езиковедски и методически въпроси, т.е. тя е един опитен автор, което се чувства и в рецензирания тук труд.

Бележки и въпроси

Имах възможност като член на катедрата по руски език да проследя оформянето на дисертационния труд и да направя своевременно своите препоръки към него. В сегашния си вид той е стойностен и ако има някакви недостатъци, то те според мен не са съществени. Имам няколко дребни препоръки:

1. Като един момент, който би могъл да се дообмисли, бих посочила съществуването на параграф „2.1.1.1.5. *Замена служебных частей речи*” в двете глави (с. 95; с. 170-172). Отделянето му предполага наличие и на раздел/параграф „*Замена полнозначных частей речи*”, какъвто не съществува. От друга страна трансформациите с използването на служебни думи се вписват в кръга от трансформации, характерни за пълнозначните думи, т.е. нямат своя специфика в това отношение. Например, *В тесноте и в обиде* вм. изходната ФЕ *В тесноте да не в обиде* (с. 95), както и *Хлеба вместо зрелищ* като трансформация на ПИ *Хлеба и зрелищ* (с. 171) са резултат от антонимична замяна, каквато има и при пълнозначните думи. Освен това в количествено отношение замяната на служебни думи е представена много слабо: 2 примера при паремии и 3 при ПИ. Би било достатъчно според мен само да се даде информация, че и служебните думи, макар и значително по-рядко, се подлагат на трансформации.
2. Препоръчвам да се прецизира дефинирането на типа комплексна трансформация. Казва се, че комплексните трансформации са такива трансформации, „где

наблюдается комбинация разных типов трансформаций (напр., замена и изменение по параметру утверждение/отрицание) или комбинация видов разных подтипов трансформаций (напр., замена и вставка; добавление и усечение)” (с. 54). Всъщност съгласно разработената от авторката класификация *добавянето* и *отсичането* (вторият пример; тук и по-нататък използвам терминологията от Автореферата – Цв.Р.) са видове в рамките не на различни подтипове, а на един подтип – „1.2. Трансформации, приводящие к изменению числа компонентов ФВ”.

3. Добре е да се даде определение на термина *сопътствуюшая трансформация*, макар че той се появява спорадично в изводите към гл. II (с. 132), към гл. III (с. 229) и в Заключение (с.237). Навсякъде в ролята на *съпътстваща трансформация* се отбелязва *семантичното изместване (преосмисляне)*. Логично е да се мисли, че съпътстващата трансформация е вторична, резултат от някаква структурна такава. Въпреки това очерталата се опозиция *основна трансформация – съпътстваща трансформация* би трябвало да бъде детерминирана.
4. Любопитно е да разберем дали сред авторите на обработените от дисертантката медийни статии има такива, които по-често прибегват до трансформации на ФЕ, които определено са любители на езиковата игра в заглавията.

Заключение

Трудът е балансиран: теория, анализ, изводи – всичко е в логични пропорции. Авторката владее теоретичната база и методиката на изследване. Обработила е грижливо и с вещина голям изворов масив. Благодарение на отличното познаване на руската култура Елена Раденкова е била в състояние да открие в пълнота трансформираните ФЕ в изследвания медиен материал, с което не всеки изследовател би се справил. Обобщила е наблюденията си в коректна и ясна форма.

Дисертационният труд има теоретична и приложна стойност. Препоръчвам да бъде публикуван.

Качествата и приносите на представената за рецензиране дисертация ми дават пълно основание да предложа на уважаемите членове на научното жури на докторантката **Елена Кирилова Раденкова** да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор”, за което и аз като неин рецензент напълно убедено ще дам своя глас.

27.10.2016г.

доц. д-р Цветана Ралева
Катедра „Руски език”
СУ „Св. Климент Охридски”